

NAUJAS ETIMOLOGINIS RUSŲ KALBOS ŽODYNAS

A. SABALIAUSKAS

Jau daugiau kaip penkiasdešimt metų M. Fasmeris sėkmingai dirba kalbotyros baruose. Kalbininkams, ypač tiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu susiduria su slavistikos ar Rytų Europos tautų kalbinių santykių klausimais, gerai žinomi tokie M. Fasmerio veikalai, kaip: „Греко-славянские этюды“ (1909), „Studien zur albanesischen Wortforschung“ (1921), „Osteuropäische Ortsnamen“ (1921), „Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven I: Die Iranier in Südrussland“ (1923), „Wikingerspuren in Russland“ (1931), „Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas“ (1932–1936), „Die Slaven in Griechenland“ (1941), „Die alten Bevölkerungsverhältnisse Russlands“ (1941) ir kt. Tačiau visi šie darbai buvo tartum parengiamosios studijos kapitaliniam M. Fasmerio veikalui – etimologiniam rusų kalbos žodynui¹. Tiek savo apimtimi, tiek ir faktine medžiaga šis žodynas prašoka ne tik ankstesnius rusų kalbos, bet ir apskritai slavų kalbų etimologinius žodynus. M. Fasmerio žodyne nagrinėjama ne tik rusų literatūrinės kalbos žodžių kilmė, bet pateikiama ir visokių dialektizmų, tikrinių vietų ir asmenų vardų, aiškinami įvairių rusų kalbos paminklų archaizmai. Žodyne labai vaizdžiai atsispindi rusų kalbos santykiai su kitomis kaimyninėmis, o taip pat Vakarų Europos kalbomis. Jame duodama ne tik skolinių ar vertinių iš svetimų kalbų, bet dažnai nurodoma ir rusų kalbos žodžių paplitimas kitų tautų kalbose.

M. Fasmerio žodynas įvairiais atžvilgiais praverčia ir baltų kalbų tyrinėtojams. Kiek vietos žodyne skiriama baltų kalbų medžiagai, rodo jau vien tas faktas, kad žodžių registre, kuris iš tikrųjų dar nėra pilnas, randame apie tris tūkstančius lietuvių, beveik du tūkstančius latvių ir apie penkis šimtus prūsų kalbų žodžių. Žodyne aiškinama baltiškų vietovardžių, pasitaikančių senuosiuose rusų kalbos paminkluose, kilmė, nagrinėjami baltų genčių pavadinimai, kai kurie asmenvardžiai ir kt. (plg. *Вилия* I, 200; *Витвики* I, 205; *Деремела* I, 342; *Жемо́ть* I, 418; *жмудь* I, 428; *Латыгола* II, 19; *латыш* II, 19; *Ливики* II, 40; *Литва* II, 46; *Неман* II, 211 ir kt.).

Lietuvių skaitytojams, be abejo, įdomus baltiškų žodžių išplitimo rusų kalboje klausimas. Šiam klausimui nušviesti M. Fasmerio žodyne taip pat skiriama

¹ Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer, Erster Band: A—K, Heidelberg, 1953, 712+XLVII S.; Zweiter Band: L—Ssuda, Heidelberg, 1955, 712 S.; Dritter Band: Sta—ÿ, Heidelberg, 1958, 697 S.

nemaža vietos. Kadangi minėtas žodynas lietuvių skaitytojams yra gana sunkiai prieinamas, čia trumpai apžvelgsime žodžius, kurie M. Fasmerio, o dažniausiai ir kitų kalbininkų nuomone, į rusų kalbos tarmes ir įvairius rašto paminklus pateko iš baltų kalbų.

аруд 'Kornkasten (im Speicher)'. Žodis pasitaiko baltarusių ir lenkų kalbose, kilęs iš liet. *arūodas*, lat. *arūods* (I, 27, III, 511).

баланда 1. 'Art Melde', 2. 'schlechte Hanfsorte', 3. 'Beetenkraut', aptinkamas Riazanės, Tambovo apylinkėse, kilęs veikiausiai iš liet. *balanda* (I, 45).

вайник 'Art Frauenkopfputz', pasitaiko vakarinėse rusų tarmėse, kilęs veikiausiai iš liet. *vaimikas* (I, 165).

валанда 'saumseliger, langsamer Mensch', *валандать* 'langsam, saumselig arbeiten, die Zeit nutzlos verbringen, verzögern', kilęs iš liet. *valandà*, rytų lat. *voluda* (I, 166).

ванчес, *ванчос* 'Eichenbalken für den Schiffsbau', senesniuose kalbos paminkluose vartojama forma *ванчус*. E. Karskio nuomone, žodis kilęs iš liet. *vančos* 'Balken zum Befestigen des Ankers', lat. *vancis* 'Balken zum Auffinden des Ankers' (I, 168)².

вентерь 'Beutelnetz, Fischesack', aptinkama ir formos *вентель*, *вятель*, *ветыль*, *вятерь*, ukr. *v'áter*, lenk. *więcierz*, *więcerz*, *więciorka* 'Fischreuse'. Įvairiais laikais paskolinta iš liet. *vėnteris*, lat. *veñteris* (veikiausiai kuršizmas). Seniau paskolintos yra rusų kalbos formos be šakninio *n* (I, 183, 245).

витим 'Art Barke auf dem Niemen', *витуна* 'Art Flussfahrzeug auf d. Niemen u. Pripet (Minsk, Grodno, Kaunas)'. Žodis sunkiai išaiškinamas; gal būt, jį galima sieti su liet. *vytinis* 'geflochten' (I, 205).

гирса 'Trespe', vartojamas rusų kalbos vakarinėse tarmėse, kilęs iš liet. *girsà* 'Trespe'. Iš lietuvių kalbos paskolinta ir lenk. *girsà* 'Rade' (I, 270).

дѣготь, kilm. *дѣгтя* 'Birkenteer', ukr. *déhot*, kilm. *díht'a*, baltr. *džéhoć*, sen. čekų *dehet*, kilm. *dehte*, slovak. *deht*, lenk. *dziegieć*. Šis slavų deguto pavadinimas kaip senas giminingas žodis mėginamas sieti su liet. *degutas*, lat. *deguts*, o toliau su liet. *degù*, *dėgti*, *dāgas* 'Ernte'. Tačiau liet. *dėgti* tiksliai atliepia sen. slavų *žegq*, rus. *жзy*, todėl slavų deguto pavadinimą galima laikyti skoliniu iš baltų kalbų. Tokios nuomonės buvo K. Būga, J. Mikola. Taip mano ir naujojo lenkų kalbos etimologinio žodyno autorius F. Slavskis³ (I, 335, III, 514).

доулид 'Baumeister', vartojamas Skorinos, dažnai aptinkamas XVI amžiaus baltarusių dokumentuose, kilęs iš liet. *dailýda* (I, 358).

дырван 'Brachfeld', pasitaiko vakarinėse rusų tarmėse, vartojamas ir lenkų kalboje (*dyrwan*), kilęs iš liet. *dirvónas* (I, 386).

дякло 'Abgabe, Steuer', dažnai aptinkamas baltarusių dokumentuose, kilęs iš liet. **dėklas* 'Auferlegung, Steuer': *dėti* (I, 387).

ѣвня 'Getreidedarre', vartojamas apie Smolenską, ukrainiečių, baltarusių kalbose (*jėvnia*, *jóvnia*, senesnė *jėvoja*) ir gali būti giminingas su liet. *javiena* ir kt.

² Lietuvių kalbos tarmėse šis žodis pasitaiko 'kablo' reikšme: *vañčas* (Upyna), *vančýs* (Radviliškis), *vañčkaras* (Šiauliai). Į lietuvių kalbą jis galėjo patekti iš latvių kalbos, o latviai veikiausiai jį gavo iš vokiečių.

³ Płg. F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, 1, 194, Kraków, 1952—1956.

Tačiau kadangi šis žodis vartojamas slavų, gyvenančių baltų kaimynystėje, tai kai kurie kalbininkai jį laiko paskolintu iš liet. *jauja* (I, 389).

ендова, яндова 'bauchiges metallenes oder irdenes Gefäß; Kanne für Bier', sen. rus. *jandova* 'flache Schale mit Schnabel', baltr. *jandova*. Laikomas skoliniu iš liet. *indaujà, iñdas* (I, 399, III, 514).

жлукто 'Fass zum Wäschelaugen, das Wäscheweichen', *жнукта*, baltr. *žlūkto*, ukr. *žlūkto* 'Zuber, Kufe', lenk. *żlukto*. Paskolintas iš liet. *žlūktas (žlūgtas)* 'Waschlauge, Fass zum Wäschelaugen' (I, 427).

клуня 'Art Scheune, Riege', ukr. *klúna*, baltr. *klúna*, lenk. *klunia, klónia* 'Scheune aus Fichtenrundhölzern, Schlafstätte'. Šis žodis veikiausiai kilęs iš liet. *klúonas*, lat. *kluōns*: liet. *klóti* (I, 573—4).

ковш 'Schöpfkelle, Schaumlöffel, Trinkgeschirr', ukr. *kovš*, baltr. *kovš*, sen. rus. *kovšb*. Paskolintas iš liet. *káušas*, lat. *kaúss*. Šis baltų kalbų žodis yra patekęs į suomių-ugrų (suom. *kauha*) ir į kai kurias germanų kalbas (vidurinių vok. žem. *kouwesse*, vok. žem. *kausse*, sen. dan. *kouse*, dan. *kaus*, šved. *kaus, kås*) (I, 586, 679).

кувшин 'Kanne', *кукишин* (asimiliacija), ukr. *kuvšyn*, baltr. *kuvšyn*. Šis žodis galėjęs kilti iš liet. **kaušinas*, kuris galėjo būti šalia *káušas*. Dėl darybos plg. liet. *vaikšnas* : *vaikas* (I, 679).

кульша 'Hüfte, Oberschenkel', pasitaiko ir *кульжа*, baltr. *kulša*, lenk. *kulsza*, paskolinta iš liet. *kulšė, kulšis* (I, 690).

курпы, курпины 'Bastschuhe', lenk. *kurp, kurpia*, žodžiai paskolinti iš baltų kalbų, plg. liet. *kūrpė*, lat. *kuīpe*, pr. *kurpe* (I, 701—2).

лаума 'Art Hexe', pasitaiko apie Smolenską, žodis kilęs iš liet. *laumė (laūmė)* 'Art Fee', lat. *laūma* 'Hexe, Zauberin' (II, 19).

*ловжа*⁴ 'Haufen Zweige, Äste, Späne die beim Holzfällen zurückbleiben', paskolinta iš liet. *laužas* (II, 51).

лукат 'Fetzen', pasitaiko apie Kurską. Žodis neaiškios kilmės, gali būti kartais skolinys iš baltų, plg. liet. *lūskatai* 'Fetzen, Lappen' (II, 71).

пакля 'Hede, Werg', baltr. *pākulle*, lenk. *pakul-,y*, paskolintas iš liet. *pākulos* : *kūlti*, lat. *pakulas* (II, 303).

парсук 'Borg, verschnittener Eber', aptinkamas apie Riazanę, vakarinėse rusų tarmėse pasitaiko *паршук, парсюк* 'Eber', lenk. *parsiuk*. Žodžiai paskolinti iš liet. *paršiūkas* (II, 317—18).

пелед 'Schutzdach über e. Getreideschober', *пеледа, пельда, пелед, пеледь, пелядь*, plačiai vartojamas rusų tarmėse (Jaroslavlis, Vologda, Maskva, Kalūga, Oriolas, Kostroma). Šie žodžiai kilę iš liet. *pelūdė* : *pēlūs* + *dēti* 'Spreuscheune, Spreukammer', lat. *pelūde* (II, 332, 333).

пуня 'Spreukammer, Scheune, Heuboden', rusų ir baltarusių tarmėse gana plačiai vartojamas žodis kilęs iš liet. *pūnė, pūnė* 'Stall', lat. *pūne* 'Scheune'. Kai kurie kalbininkai (A. Briukneris, J. Endzelynas ir kt.) mano, kad, priešingai, baltai šį žodį pasiskolinę iš slavų, tačiau, M. Fasmerio nuomone, tokiam teigimui nepritaria žodžio geografija (II, 464—5).

⁴ E. Frenkelis (Litauisches etymologisches Wörterbuch, 347, Heidelberg-Göttingen, 1955—59) šį žodį be pagrindo laiko senu giminingu žodžiu su liet. *laužas*.

пупел 'kleingewachsener Mensch, Knirps', *пуплушек* 'klein'. Pasitaiko apie Smolenską, gali būti paskolintas iš liet. *pamplūs* 'Dickbauch' (II, 465).

пупра 'Art Suppe aus Gemüse, Graupen u. Milch', *пупро* 'Mehljauche für das Vieh', *пупря*, 'Weizengrütze', ukr. *півфа*, baltr. *пўтра*. Paskolinta iš liet. *putrà* 'Grütze', lat. *putra* : *puntù*, *pùsti*, *putà*. Suom. *putro*, *puuro* 'Grütze' taip pat, M. Fasmerio nuomone, veikiausiai skolinys iš baltų (II, 469).

резвины 'Art Korb zum Tragen von Heu', *розвины*, baltr. *rédzginu*, *rėzginu*, *rėzvinu*, paskolinta iš liet. *rezginės* (*rėzginės*), *rėzgis* 'Geflecht, Korb, geflochtene Trage' (II, 506).

реп, kilm. *рѣя*, *рея* 'Darrscheune', *рея* (Gardinas, Minskas, Smolenskas). Šis žodis į rusų, kaip ir baltų, kalbas pateko iš suomių-ugrų (est. *rei*, suom. *riihi*). Tačiau į baltarusių kalbą jis galėjęs patekti ir per baltų kalbas (II, 507).

ронжл 'Unglückshäher, Garrulus infaustus', paprastai laikomas skoliniu iš baltų, plg. liet. *rašis* 'Tannenhäher' (< **ranšis*), lat. *ruoze*, *ruozis* (II, 535).

рунить 'besorgt machen, beunruhigen', *рунит(ся) мне* 'es scheint mir, macht mich besorgt', *руна* 'Heimweh', *рунитивый* 'besorgt', ukr. *рўпуть*, *рўплю* 'erwünscht sein', baltr. *rúpić* 'sorgen', *rupotá* 'Sorge'. Šių žodžių šaltinis kartais gali būti liet. *rūpėti*, ypač tokiai prielaidai pritartų žodžių išplitimas (II, 548–9).

свирѣн,-рна 'Getreidescheune', *свирон*, baltr. *sviren*, lenk. *świren*, *świrmia*, *świernia* 'Speicher'. Sunkiai išaiškinamas žodis. Kai kurie kalbininkai (J. Otrembskis, E. Karskis, F. Miklošičius) jį laiko skoliniu iš liet. *svirnas* (II, 593–4).

сигла 'Morast, Moorgrund', veikiausiai skolinys iš baltų, plg. lat. *sklis*, 'kleiner Morast in der Mitte e. Waldes, einer Wiese oder Weide' (II, 622).

скирд, *скирда* 'Getreidehaufen, Heuschober', ukr. *skýrta*, *stýrta*, baltr. *skírta*. Šie žodžiai paskolinti iš baltų, plg. liet. *stírta* 'Haufen Heu', lat. *stírta* 'dachförmiges Dörrgatter für Sommerkorn auf d. Felde'. Iš rusų kalbos šis baltų skolinys vėliau pateko ir į erzios mordvių kalbą — *skirda* 'Getreideschober auf d. Felde' (II, 638);

сколба 'Tabakstampfer, Stössel', pasitaiko apie Tverę, gali kartais būti skolinys iš baltų, plg. liet. *skalbti*, *skalbiù* (II, 642).

твань 'Morast, sumpfige Stelle', *квань*, *тванья*. Žodis gana plačiai vartojamas rusų tarmėse, aptinkamas ukrainiečių (*тваñ* 'Schlamm'), baltarusių (*тваñ* 'Schlamm') kalbose. Paskolintas iš baltų, plg. liet. *tvānas*, lat. *tvans* 'Dampf': liet. *tvinti* (III, 84–5).

торпа 'Zwischenraum, Fach eines Heuschobers, Abstand zwischen 2 Pfählen', iš liet. *tárpas* (III, 127).

шакала, *шакола* 'Buchweizenhülsen', *шаколина*, paskolinta iš liet. *šakaliai*, lat. *sakaļi* (III, 366).

шешок,-шка 'Itlis', baltr. *šėšók*, lenk. *szeszek*, iš liet. *šėškas*, lat. *sesks* : liet. *škti* 'cacare'. Panašus šėško pavadinimas vartojamas ir kai kuriose suomių-ugrų kalbose. Tačiau žodžio geografija rodo, kad slavai jį gavę iš baltų (III, 395–6).

шкубунять 'verfolgen', pasitaiko apie Smolenską, paskolinta iš liet. *skūbinti*, *skūbinti* 'becilen' (III, 408).

шпурделок 1. 'Kreisel', 2. 'flinker Junge', vartojamas apie Smolenską, skolinys iš baltų, plg. lat. *spurdeklis* 'Kreisel; unruhiger, unbändiger Mensch', liet. *spurdėti* (III, 427).

шуро 'Zaunpfahl', шула, ukr. *šula*, baltr. *šula*. Vieni kalbininkai šį žodį laiko giminingu su liet. *šūlas*, o kiti (E. Karskis, Pr. Skardžius) mano jį esant paskolintą iš lietuvių kalbos (III, 435).

янтарь 'Bernstein', sen. rus. *jentarb*. Iš rusų kalbos šis gintaro pavadinimas pateko į kitas slavų kalbas: ukr. *jantár*, ček. *jantar*, serb.-chr. *jántár*, slovén. *jántar*. Į rusų kalbą minėtas žodis pateko iš baltų, plg. liet. *gintāras*, lat. *dži-tars* (III, 491).

Labai įdomus reiškiny, kad kai kurie baltų kalbų žodžiai į rusų tarmes pateko per suomių-ugrų kalbas. Štai jie:

гигна, игна, хигна 'Lenkseil am Renntiergespann', iš suom., olon. *hihna* 'Riemen', o šis iš liet. *šikšnà* (I, 267).

гирвас, ирвас 'männliches Renntier im 2. Lebensjahr', iš suom. *hirvoas* 'Renn-tierochs'. Suomių kalbos žodis kilęs veikiausiai iš baltiško **širvas*, plg. pr. *sirwis* 'Reh' (I, 270).

корбачи 'Bastschuhe, Schuhe aus Birkenrinde', paskolintas iš suom. *kurpu-nen*, daug. *kurpušet* 'Schuhe aus ungegerbtem Leder'. Suomių kalbos žodis paskolintas iš baltų, plg. liet. *kūrpė* (I, 623).

лох 'abgemagerter Lachs nach der Laichzeit in den Flüssen', kilęs iš suom., olon., karel. *lohi* 'Lachs'. Į suomių-ugrų kalbas šis žodis patekęs iš baltų, plg. liet. *lāšis* (II, 62).

лухта 1. 'Bucht, Meerbusen', 2. 'seichte mit Gras bewachsene Stelle im See'. Pirmąja reikšme žodis veikiausiai paskolintas iš lap. *luoxta*, *luxta*, antrąja reikšme iš veps. *luht* 'feuchte Wiese, Pfütze', suom., karel. *luhta*, est. *luht*, kurie kilę iš liet. *lūkštias* 'Rohrgras', *lūkštīnė*, *lūkštynė* 'schilfbewachsener Teich od. Sumpf' (II, 72).

песка, пешка 'ungesäuerter Fladen aus Mehl und zerstampfter Fichtenrinde', paskolinta iš karel. *rieska*, suom. *rieska* 'ungesäuertes Gerstenbrot, Pfannkuchen'. Į Pabaltijo suomių kalbas šis žodis pateko iš baltų, plg. liet. *prėskas* 'ungesäuert' (II, 514).

ровда 'uneben gefrorener, feuchter Erdboden', ровга, ровка, iš karel. *rovdá*, suom. *routa* 'hart gefrorener Erdboden'. Pabaltijo suomių kalbų žodžiai kilę iš liet. *grúodas* (II, 526).

себра 'gemeinschaftliche Arbeit, Genossenschaft von Arbeitern', сябра, veikiausiai kilę iš veps. *šebr-* (*šebra-*) 'gemeinsame Arbeit', suom. *seura* 'Gesellschaft, Gefolge'. Pabaltijo suomių kalbai minėtas žodį bus gavę iš baltų, plg. liet.: *sėbras* 'Gefährte, Teilnehmer', lat. *sēbrs* 'Nachbar, Freund, Verwandter' (II, 599).

Visi minėti žodžiai aptinkami dažniausiai šiaurės vakarų rusų tarmėse.

Skoliniu iš baltų reikėtų laikyti ir M. Fasmeriui neaiškios kilmės žodį rus. *шурпа* 'Huhn mit gespreizten Federn' bei baltr. *šūrpa* 'Lockenkopf, Kosename' (III, 438), kuris plačiai vartojamas lietuvių kalboje ir turi patikimą etimologiją⁵.

Aiškindamas įvairių rusų kalbos žodžių kilmę, M. Fasmeris, kaip minėta, gausiai operuoja baltiškąja medžiaga, naudodamasis dažniausiai K. Būgos, J. Endzelyno, R. Trautmano, A. Briuknerio ir kt. darbais. Baltų kalbų medžiaga re-

⁵ Plg. A. Sabaliauskas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1, 123—4, Vilnius, 1960. Kaip rodo neseniai paskelbtas rankraštinis darbas, ir K. Būga rus. *шурпа* laikė skoliniu iš liet. *šūrpa*, plg. K. Būga, Rinktiniai raštai, 2, 622, Vilnius, 1959.

miamasi gana sėkmingai, tačiau visapusišką jos panaudojimą apsunkino toji aplinkybė, kad dar nėra išleistas visas akademinis lietuvių kalbos žodynas, o be to, M. Fasmeris, rašydamas savo žodyną, dar beveik negalėjo pasinaudoti E. Frenkelio etimologiniu lietuvių kalbos žodynu. Čia pasistengsime nurodyti vieną kitą etimologinę smulkmeną, neatsispindėjusią M. Fasmerio žodyne, ir pastebėtus įvairaus pobūdžio netikslumus.

Su rus. *ерум* 'Scholle' (I, 313), be kitų žodžių, lyginama ir liet. *graumenys* 'grosse Urwälder'. Liet. *graumenys*, *griūmenys* 'medžių prigriuvęs tankus didelis miškas', *griūmedis* 'išgriuvęs medis girioje'⁶ veikiausiai reikia sieti su liet. *griūti*. Tokiu būdu rus. *ерум* su liet. *graumenys* neturėtų nieko bendra.

Liet. *grūdyti* 'gehen, wandern' su rus. *гряду, грядти* (I, 315) dėl šaknies vokalizmo, gal būt, nederėtų lyginti⁷.

Kalbant apie rusų *двохатъ* (I, 332), nurodoma, remiantis J. Endzelynu, kad liet. *dvākas* yra skolinys iš slavų, tačiau visiškai galima ši žodį laikyti savu žodžiu: tokiam teigimui neprieštarauja nei minėto žodžio fonetika, nei reikšmė⁸.

Liet. *dėdė* gali būti ir savas žodis; kategoriškai teigti (II, 336), kad tai skolinys iš baltarusių, perdaug drąsu⁹.

Liet. *tulšis* (I, 417) veikiausiai reikėtų sieti ne su *žālias, žolė* (**žultis* > *tulšis*), bet su liet. *tulžti* 'aptekėti vandeniu, tilžti, vandenyti, mirkti; gertis vandens', lat. *tūlzt* 'tinti', *tūlzna* 'pūslė'¹⁰.

Liet. *kārpa* 'Karpfen' (I, 535) paskolintas ne iš senovės vokiečių aukštaičių, bet iš lenkų kalbos¹¹.

E. Frenkelis, atrodo, teisingai yra pastebėjęs, kad rus. *катать* 'wälzen, rollen, drehen' (I, 540) reikėtų skirti nuo *качать* 'schaukeln' (I, 543), pastarąjį siejant su liet. *kėkautis* 'sich schaukeln', *kėkos* 'Schaukel'¹².

Su rus. *допоб* 'Schachtel, Sieb' liet. *darbas* 'Laubgeflecht' nederėtų sieti (I, 363), nes šis lietuvių kalbos žodis į kalbinę literatūrą iš J. Bretkūno raštų pateko dėl nesusipratimo. Mat, J. Bretkūnas M. Liuterio kompozito *Palmenlaubwerk* trečiąjį komponentą išvertė žodžiu *darbas*, taigi čia turima galvoje liet. žodis *dārbas* 'Arbeit, Werk'¹³.

Aiškinant rus. *клетъ* 'Vorratskammer, Speicher' (I, 569) kilme, be reikalo čia lyginami liet. *klaīmas* 'Scheune', kuris sietinas su liet. *klóti* (*klaīmas* < *klojīmas*), ir *atšlėimas, atšlaiimas* 'Vorhof', kuris yra bendrašaknis su liet. *šluoti* (*atšlaiimas* < *atšlavīmas*)¹⁴.

Liet. *kařbas* yra skolinys iš slavų, todėl jo su rus. *короб* 'Korb, Schachtel, geflochtener Kutschkasten' (I, 629), kaip senu giminingu žodžiu, nereikėtų sieti¹⁵.

⁶ Plg. Lietuvių kalbos žodynas, atsak. redaktorius K. Ulvydas, 3, 575, Vilnius, 1956.

⁷ Plg. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 171, Heidelberg-Göttingen, 1956—1959 (toliau — LEWb.).

⁸ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 81, 109.

⁹ Plg. Pr. Skardžius, Archivum Philologicum, 4, 154, Kaunas, 1933.

¹⁰ Plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 295, Kaunas, 1922; Rinktiniai raštai, 2, 320.

¹¹ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 222.

¹² Plg. E. Fraenkel, LEWb., 235.

¹³ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 82—3.

¹⁴ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 22—3, 275.

¹⁵ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 220.

Rus. *кудель* 'zum Spinnen vorbereiteter Flachs' (I, 680) su liet. *kedėnti* neleidžia sieti, kaip teisingai pastebėjo E. Frenkelis¹⁶, šių žodžių vokalizmas.

Liet. *kaūlyti*, atrodo, geriau sieti su liet. *kautis*, kaip tai daro E. Frenkelis¹⁷, o ne su rus. *кулик* 'Schnepe, Scolopax' (I, 688).

Liet. *kūrti* 'Feuer anmachen, heizen' vargu galima atskirti nuo *kūrti* 'bauen, gründen, errichten'¹⁸. Tokiu būdu minėtas lietuvių kalbos žodis neturėtų nieko bendra su rus. *курить* 'rauchen' (I, 700).

Liet. *laidōkas* (II, 8) gali būti paskolintas ir iš lenkų kalbos¹⁹.

Rusiškas latvio pavadinimas *латыш* (II, 19) tikriausiai nėra kilęs iš daugiskaitos vardininko formos *latvieši*; formantas *-ыш* yra priesaga, aptinkama ir kituose bendriniuose žodžiuose²⁰.

Liet. *lomà* 'niedrige Stelle auf dem Acker', lat. *lāma* 'Pfütze, Grube' (II, 56) vis tik reikėtų sieti su liet. *laminti*, *lėmti*, *lūmti*²¹.

Liet. *liūtis* (II, 79; M. Fasmerio žodyne rašoma *lutis*) veikiausiai nėra skolinys iš slavų, o savas žodis, kaip kad teigė Pr. Skardžius²² ir E. Frenkelis²³.

Liet. *minià*, atrodo, reikėtų sieti su liet. *minti*, kaip daro J. Endzelynas²⁴, kuriam pritaria ir E. Frenkelis²⁵. Tokiu atveju šis lietuvių kalbos žodis su rus. *много* 'viel' (II, 143) neturėtų nieko bendra.

Daug abejonių dėl reikšmės kelia rus. *мыслить* 'denken' lyginimas su liet. *maūsti* 'sehnlich verlangen, sich sehnen nach etw.' (II, 184).

Kalbant apie rus. *Неман* 'Memelfluss' (II, 211), nenurodoma K. Būgos aiškinimas²⁶, kur *Nėmunas* siejamas su liet. *netūnė*, *nėtuogė*. Be to, kaip nepagrįstą etimologiją reikėtų nurodyti šios upės vardo siejimą su žemaičių *numas* 'namas', kuri, kad ir labai naivi, yra gana paplitusi; pavyzdžiui, net 1958 m. išleistame „Geografinių pavadinimų žodyne“ rašoma: „Название литовское: *netamas* — дом; *naminis* — домашний; домашняя, наша, т. е. литовская река“²⁷.

Liet. *narvutis* 'trotzig sein' su rus. *норов* 'Sitte, Brauch, Gewohnheit' (II, 227) negalima lyginti, nes liet. *nařvutis* yra skolinys iš slavų²⁸.

Prie rus. *пенька* 'Hanf' (II, 335) reikėtų nurodyti, kad K. Būga, aiškindamas šio žodžio kilmę, sieja jį su liet. *pinti* (*пенька* < **pinika*)²⁹.

¹⁶ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 233.

¹⁷ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 230—1.

¹⁸ Plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 105; Rinktiniai raštai, 2, 128; E. Fraenkel, LEWb., 319.

¹⁹ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 330.

²⁰ Plg. J. Otrębski, Lingua Posnaniensis, 2, 72—3, Poznań, 1950.

²¹ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 338, 355, 385.

²² Plg. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 108, 327.

²³ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 382—3.

²⁴ Plg. J. Endzelins, Filologu biedribas raksti, 12, 174, Rīgā, 1932; Senprūšu valoda, 224, Rīgā, 1943.

²⁵ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 453, 455.

²⁶ Plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 190, 244—9; Rinktiniai raštai, 2, 213—4, 280—1.

²⁷ М. С. Боднарский, Словарь географических названий, 224, Москва, 1958.

²⁸ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 484.

²⁹ Plg. K. Būga, Archivum Philologicum, 1, 37, Kaunas, 1930.

Su rus. *нмуца* 'Vogel' (II, 458) liet. *paūtas* 'Ei, Hode', lat. *pāuts*, pr. *pawtte* nederētų lyginti, nes šie žodžiai yra sietini su ide. šaknimi **pū-* 'blasen, wehen, anschwellen (machen)': liet. *pūsti*, *pūsti* ir kt.³⁰

Liet. *rāvas* 'Graben', pr. *rawys* veikiausiai yra skoliniai iš lenkų kalbos³¹, todėl su rus. *ров* (II, 525) jų sieti nevertėtų.

K. Būgos nuomone, liet. *kvietys* paskolintas ne iš gotų, kaip nurodoma žodyne (III, 284), bet iš skandinavų³². K. Būga kaip tik pabrėžė, kad iš gotų liet. *kvietys* negalėjo būti paskolintas dėl šaknies vokalizmo. Be to, žodyno autorius ne visai nuosekliai kalba dėl **svētrō* ir **kvētrō* santykio. Vienoje vietoje (II, 591) jis rašo: „Die Zusammengehörigkeit von **svētrō* und **kvētrō* (s. *uæm*) ist unsicher (gegen Vaillant RES. 13, 110 ff.)“, o kitoje, kalbėdamas apie žodį *uæm* (III, 284): „Bei Annahme eines idg. Gutturalwechsels wäre weitere Beziehung zu *æm* (s.d.)“.

Žodyne pasitaiko ir kitokio pobūdžio netikslumų.

Rašoma (I, 281): lit. *dvigubas*, *trigubas* 'doppelt, einfach'; žodį *trigubas* reikia versti 'dreifach'.

grumėnti (I, 310) yra lietuvių, o ne prūsų kalbos žodis.

dižu, *diežti*, *dižti* (I, 336) reikia taisyti į *dyžu*, *diežti*, *dyžti*³³.

dešimtis (I, 346) gausiai vartojama ir dabartinėje lietuvių kalboje, todėl čia reikia žymėti *lit.*, o ne *alit.* (sen. lietuvių).

drabažas (I, 368) yra latvių, o ne lietuvių kalbos žodis.

Lietuvių kalbos žodis *vasara* 'Sommer' turi būti kirčiuojamas *vāsara*, o ne *vasarà* (I, 192).

Liet. *vartai* 'Tor, Pforte' (I, 229) reikia kirčiuoti ne *vartai*, bet *vaṛtai*.

Liet. *gūlkščioja* 'es geht das Gerücht' (I, 286) reikia taisyti į *gūlkščioja*.

Lat. *dvašā* 'Hauch, Atem' (I, 332) reikia taisyti į *dvaša*.

Liet. *strāzdas* 'Drossel' (I, 372) reikia taisyti į *strāzdas*.

K. Būga RFV 67,240 apie rus. *железа* 'Drüse' (I, 415) ir liet. *gėležuones*, rodos, nieko nekalba.

Liet. *žlūktas*, *žlūktis* 'Waschlauge, Fass zum Wäschelaugen' (I, 427) ir kitus čia minimus šios šaknies lietuvių kalbos žodžius reikėtų rašyti su *g*.

Reikia rašyti *žarjjos* pl. 'glühende Kohlen', bet ne *žarýjos* (I, 443).

Turi būti *žámbeju*, *žámبėti* 'keimen' (I, 466), o ne *žámbeju*.

Latvių vietovardį reikia rašyti *Cēsis* G. *Cēsu*, o ne *Cēzis* (I, 552).

K. Būga RFV 70,100 nurodo liet. *balāsyti* 'schelten', o ne *balāsyti* (I, 45).

K. Būga RFV 70,101 mini liet. *bliaužyti* 'Unsinn reden', o ne *bliaužyti* (I, 96).

K. Būga apie rus. *кула* 'Leistenbruch, Knorren am Baum' (I, 556) ir liet. *kūla* 'Auswuchs, Knorren' santykį kalba ne RFV 71, 44, bet 54.

Rus. *кoм* 'Klumpen' (I, 606) su liet. *kamuolys* ir kt. K. Būga lygina ne RFV 65, 314, bet 316.

K. Būga apie savo ankstesnį liet. *krėpšas* 'Korb, Tasche' kilmės aiškinimą, kuriame šis žodis siejamas su rusų *короб* 'Korb, Schachtel, geflochtener Kutschkasten', atsiliepė labai skeptiškai³⁴, todėl čia (I, 629) juo remtis ir nevertėjo.

³⁰ Plg. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 221; E. Fraenkel, LEWb., 554.

³¹ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 709; J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 238.

³² Plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 68, 206; Rinktiniai raštai, 2, 89, 230.

³³ Plg. E. Fraenkel, LEWb., 98.

³⁴ Plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 27–8; Rinktiniai raštai, 2, 44.

Liet. *kralikas* 'Kaninchen' reikia kirčiuoti ne *kralikas* (I, 666), bet *krālikas*.

Liet. *lōva* 'Bettstelle' (II, 2), *lōpas* 'Flick, Lappen' (II, 14) rašytina *lōva*, *lōpas*.

Liet. *balandis* reikia kirčiuoti *balañdis*, o ne *balándis* (II, 22).

Latvių kalboje yra žodis *linte* 'Band', bet ne *lint* (II, 31).

Vietovardžio *Ленель* (II, 31) kilmę K. Būga aiškina ne RS 6,30, bet 36.

Lietuvių kalboje vartojamas žodis *ligà* 'Krankheit', o ne *lygà* (II, 40).

Rus. *лыца* 'Scheibe, Schnitte Brot' (II, 71) ir liet. *lūstas* 'Schnitte Brot' santykį K. Būga liečia ne RFV 65, 316, bet 318.

Liet. *mėlyna* (II, 91) yra moteriškosios giminės būdvardžio forma, o daiktavardis 'Fleck' turi būti *mėlynė*.

Rus. *ворона* : *ворон* atitinkanti lietuvių kalbos žodžių metatonija yra *vārna* : *vařnas*, bet ne *vārnas* (II, 219).

Lietuvių kalboje vartojamas žodis *nūnaĩ* 'nun, jetzt', o ne *nunaĩ* (II, 232).

Liet. *ne galetĩ* 'unpässlich sein' (II, 252) reikia rašyti *negalėti*.

Įvardis *anàs* vartojamas literatūrinėje lietuvių kalboje, todėl prie jo *alit.* (II, 268) žymėti nevertėtų, tuo tarpu forma *aĩs* yra tarminė.

Liet. *mintĩs* 'Gedanke, Idee, Meinung' (II, 308) taip pat yra literatūrinės kalbos žodis, todėl *alit.* čia netinka.

Liet. *spūrzdeti* 'rütteln, flattern' (II, 413) reikėtų taisyti į *spurzdėti*.

Reikia rašyti *sėgti*, *segù*, *segiaũ* 'hefte', o ne *sėkti* (II, 413).

Liet. *juosmuõ* (II, 423) daugiausia vartojamas 'Lende', o ne 'Gürtel' reikšme.

Žemaičiai vartoja formą *pūrai* 'Winterweizen', o ne *purai* (II, 474).

Rùobs „Kerbe“, *rùobit* 'kerben' (II, 541) yra latvių, o ne lietuvių kalbos žodžiai.

Liet. *sėksnis* 'Klafter' (II, 568) taisytna į *sieksnis*.

Literatūrinėje lietuvių kalboje vartojamos formos *šúolis* 'Galopp', *šúoliais* 'im Galopp', o ne *šolỹs*, *šoliaĩs* (II, 571).

K. Būga RFV 75, 143 mini lietuvių kalbos žodį *per-sėda* 'Fischwehr', bet ne *per-sėdas* (II, 602).

Lat. *saiime* 'Hausgesinde, Familie' reikia rašyti *sàime*, bet ne *sāime* (II, 609).

Liet. *siėti*, *siejù* 'binde' (II, 619) yra literatūrinės kalbos, ne rytiečių tarmių formos.

Liet. *šalnà* 'Frost' vienaskaitos galininkas turi būti *šalnà*, o ne *šálnà* (II, 657).

Forma *mirtĩs*, *mirtiėš* 'Tod' (II, 672) yra vartojama literatūrinėje lietuvių kalboje ir daugelyje tarmių, todėl *altlit.* čia žymėti nevertėjo. M. Fasmerio minimas Daukša vartojo formą *miřtis*³⁵.

Apie rus. *стадо* 'Herde' (III, 2) kilmę R. Trautmanas kalba ne Bsl 230 ff., bet 280 ff.

Prie žodžio *tėtė* pastaba *ostlit.* (III, 81) nereikalinga, nes šis žodis plačiai vartojamas ir kitose lietuvių tarmėse.

Liet. *týras* (III, 110) kaip daiktavardis vartojamas 'Morast' reikšme, kaip būdvardis 'rein' reikšme, 'Brei' reikšme vartojamas tik žodis *týrė*.

Pagal žodyne vartojamą rašybą reikia rašyti *siúti*, *siuvù*, bet ne *siūvù* 'nahe' (III, 402).

Kirčiuotina *škambėti*, *škambù* 'klingen', bet ne *škámbu* (III, 448).

³⁵ Plg. Pr. Skardžius, Daukšos akcentologija, 116, 118, 245, 254, Kaunas, 1935.

Žodyno autoriui taip pat galima būtų padaryti priekaištą dėl prūsiškų žodžių rašymo: ne visur jis griežtai laikosi originalo rašybos, o kartais pasitaiko ir kitokio pobūdžio apsirikimų.

Pr. *wissa*- 'all' (I, 192) geriau rašyti *wissa*, nes šis žodis išlikęs ne tik kaip sudurtinio žodžio komponentas.

Pr. *waldūns* 'Erbe', bet ne *walduns* (I, 219).

Prūsų kalbos paminkluose paliudyta vardininko forma yra *asmus* 'der achte', o ne *asmas* (I, 232).

Elbingo žodynėlyje rašoma *Udro* 'Otter' (667 žodis), bet ne *wudro* (I, 239).

Vienintelį kartą prūsų kalbos paminkluose aptinkamas žodis *Sturdīs* 'Bicke' vienur (I, 242; II, 283) rašomas *scurdīs* (taip paprastai taisomas šio žodžio užrašymas)³⁶, kitur (II, 647) jau *skurdīs*. Be to, jo reikšmė vienoje vietoje 'Bicke', kitoje 'Bicke, Haue', o dar kitoje 'Hacke, Erdhacke'.

Elbingo žodynėlyje rašoma *Kote* 'Dohle' (724 žodis). Šio žodžio rašymas, rodos, net trejopai mėginamas taisyti: *koce*³⁷, *kole*³⁸, *kose*³⁹. Su kiekvienu taisymu susijęs ir kitoks kilmės aiškinimas, todėl šiuo atveju yra būtina nurodyti ir originalo rašybą, o ne pasikliauti vien K. Būgos aiškinimu (I, 255).

Elbingo žodynėlyje rašoma *Gudde* 'Busch' (587 žodis), o ne *gude* (I, 264).

Reikėtų rašyti *swāigstan*, o ne *swāigstan* (I, 447).

Pr. *semme* (I, 453) taisytinai į *semmē*.

Pr. *kelan* 'Rad' kaip savarankiškas žodis randamas Elbingo žodynėlyje (295 žodis), todėl geriau nurodyti jį, o ne „-*kelan* in *malunakelan*“ (I, 598).

Elbingo žodynėlyje rašoma *curwis* 'Ochse' (672 žodis), o ne *kurwis* (I, 630).

S. Grunau žodynėlyje rašoma *lynno* 'Flachs' (31 žodis), o ne *linno* (II, 30).

Reikėtų nurodyti, kad pr. *lasasso* 'Lachs' (II, 61) yra pataisytas iš *Lalasso* (Elbingo žod. 563 žodis).

Žodžio *prūsīs* 'Preusse' (II, 451) prūsų kalbos paminkluose nerandame. Ten aptinkami tik žodžiai *prūsiskan*, *prūsiskai*.

S. Grunau žodynėlyje rašoma *pawtte* 'Eier' (74 žodis), o ne *patte* (II, 458).

Pr. *sadinna* 'stellt' (II, 567) taisytinai į *saddinna*.

Pr. *warnay-kopo* 'Würger, Lanius' (II, 644) rašytina *warnaycopo*.

Elbingo žodynėlyje rašoma *Slitwaytos* 'Pflaumen' (619 žodis), o ne *slywaitos* (II, 660).

Pr. *snaigīs* 'Schnee' (II, 680) rašytina *snaygis*.

Pr. *stiklo* (III, 9) geriau rašyti *sticlo*.

Elbingo žodynėlyje rašoma *Soanxti* 'Funken' (35 žodis), o ne *soanxtis* (III, 54).

Pr. *thevis* 'Väterchen' (III, 81) tiksliau rašyti originalo rašyba *thetwis*.

Pr. *jau* 'schon' (III, 176) tiksliau rašyti *iau*.

Pr. *juse* 'Fleischbruhe' (III, 195) rašytina *iuse*.

Pr. *skīstan* 'rein' (III, 343) geriau rašyti *skijstan*.

Žodyne ne visai nuosekliai vartojamos santrumpos. Vienur rašoma *alit.*, kitur (II, 672) — *alilit.*, vienur — *abulg.*, kitur — *abg.* (II, 52, 53). Pasitaiko

³⁶ Plg. R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, 86, Göttingen, 1910; J. Endzelins, Senprūsų valoda, 250.

³⁷ Plg. R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, 92.

³⁸ Plg. K. Būga, Rinkiniai raštai 1, 439 (RFV. 71, 107), Vilnius, 1958.

³⁹ Plg. J. Endzelins, Senprūsų valoda, 196.

transliteracijos nenuoseklumų, pavyzdžiui, vienoje vietoje rašoma *ukr. v'áter* (I, 183), kitoje — *ukr. vjáter* (I, 245). Tačiau panašūs nenuoseklumai labai reti, ir jie negali mažinti šio kapitalinio darbo vertės.

Palyginę M. Fasmerio veikalą su A. Preobraženskio, E. Bernekerio žodynais, matome, kad padarytas didelis žingsnis į priekį. Prof. V. Machekas savo recenzijoje šį veikalą pavadino „magnum opus“⁴⁰, prof. A. Beleckis, svarstant M. Fasmerio žodyną TSRS Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros skyriaus Žodynų komisijos plenariniame posėdyje, nurodė, kad mūsų laikais parengti tokį žodyną vienam žmogui yra savotiškas žygdarbis⁴¹. Šių ir daugelio panašių komplimentų minėtas veikalas yra visiškai pagrįstai nusipelnęs. Tačiau M. Fasmerio žodyno pasirodymas anaip tol nepašalina uždavinio tarybinei kalbotyrai ateityje parengti naują rusų kalbos etimologinį žodyną, apimantį kur kas didesnius rusų kalbos leksikos turtus, gausiau panaudojant dialektologinę ir istorinę medžiagą, griežčiau ją diferencijuojant nuo norminių rusų literatūrinės kalbos faktų. Bet tai jau ne vieno ir ne dviejų žmonių, o atitinkamo kolektyvo darbas. Tarybinė leksikografija yra pasiekusi puikių laimėjimų. Tikėkimės, kad netolimoje ateityje jos laimėjimus papildys ir etimologinis rusų kalbos žodynas, kuriame, be abejo, ras prideramą vietą ir baltų kalbų medžiaga.

НОВЫЙ ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА

А. И. САБАЛЯУСКАС

Резюме

В статье рецензируется русский этимологический словарь М. Фасмера. Главное внимание уделяется материалу балтийских языков. Вычисляются балтийские заимствования, обнаруженные в русском языке. Указывается на некоторые сомнительные этимологии и неточности.

⁴⁰ Plg. V. Machek, *Slavia*, 2, 280, Praha, 1959.

⁴¹ Plg. Вопросы языкознания, 2, 158, Москва, 1960.